

MILYEN A RÉGI ÉS AZ ÚJ KATONANÓTA?

— Példák az erdélyi katonadalokból. —

I.

Az öregebb emberek érdekes katonadalokat, katonai vonatkozású énekeket dalolnak Erdély falvaiban. Mivel szinte kizárólag csak az öregek dicsekedhetnek effélével, ez arra vall, hogy régi katonadalemlékek kerülnek így napfényre a történelmi mult homályából. Könyvből a dalokat nem ismerjük, mert efféléket nem írtak le a multban. Nem tudjuk, hogy ki s mikor szerezte a verseket és dallamokat. Nem tudjuk meg most már talán soha. (Ez is érdekesebbé teszi e dalokat!) Csak annyi a biztos, hogy katonák dalolták, vagy pedig katonákról énekelték.

Idézzük fel a mult szép emlékeit pár régi dalszövegben és hasonlítsuk össze a régi dalok hangját és hangulatát napjaink katonadalaival.

1. dal: „Eddig való dolgom a tavaszi szántás,
Kertekbe, rétekbe füvet lekaszálás;
Immár ökröm hejjin, lovam a nyeregbe,
Szijostorom hejjin, kantárszár kezembe.

Eljött már az a nap, melyben kell indulni,
Házamtól, hazámtól bús szívvel távozni.
Kedves szüleimtől sirva elbúcsúzni,
Kedves hitestársam árván itt kell hagyni.“

(Csík m.; Bartók Béla gyűjtése.)

2. dal: „Katona vagyok én, ország őrezője,
Sír az éldesanyám, hogy elvisznek tőle,
Sír az éldesanyám, a rózsám meg gyászol,
Fekete gyászvirág nyílik ablakába.

Falu legényei, kenyeres pajtásim,
Az Isten áldása szálljon le reátok!
Éljetek örömmel, mert én búval élek,
De az én rózsámat el ne szeressétek.

Megpendült harangom, pallérozott kardom,
Nem szabad énnékem az ágyban meghalnom.
Forgatom fegyverem vitézek módjára,
Aldozom életemet az ország javára.“

(Istensegíts, Bukovina; Kodály Zoltán gyűjtése.)

3. dal: „Látom a szép eget
Fölöttünk fémleni,
Békesség csillagát
Rajtunk lengedezni.

Talán vérmezőbe
Háromszinű zászló,
A seregek ura
Legyen oltalmazóm!

*Nem szánom véremet,
Ontani Hazámért,
Méges fáj a lelkem,
Az én otthonomért.*

*Sír az egyik szemem
Sírjon a másik es
Sírjon mind a kettő,
Mint a záporosó:*

*A bús harangok es
Néma hangon szólnak,
Mikor indulni kell
Szegény katonáknak.*

*Mert még a fecske es,
Ahol nevelkedik,
Búsan énekel, ha
Indulni kellenek.*

*Félkötöm a kardot
Apámért s anyámért,
Megforgatom én a
Szép magyar Hazámért!"*

(Tekerőpatak, Csík m.; Bartók Béla gyűjtése.)

A török kiűzése után határőrvidékké szervezték Erdély néhány vármegyéjét. Minden lakója katona volt. Otthon tartotta a székely a fegyverét és előírásos zsinóros, szűk ruhát viselt. A zsinór színe elárulta, hogy melyik őrvidekhez tartozik a viselője. A vastag zsinórozás arra is jó volt, hogy visszapattant róla az ellenség kardja. A hasznosból lett később a dísz-zsinórozás, a katonás szűk ruha pedig megmaradt máig székely népviseletnek. A „*Katona vagyok én, ország őrezője*“ kifejezés erre az időre vonatkozhat.

Bujdosó katona dalának mondják a következő nótát:

4. dal:

*„Most jöttem Erdélyből
Hat lóval, hintóval,
Hat lóval hintóval
S egy rongyos szolgálával.*

*Csillagom, pajtásom,
Hol vagyon szállásom?
Csíkba van, Ámfalván,
Tompai Zsuzsinál.*

*Az én szolgám neve
Húzd-el-vond-el Gyurka.
Az én szolgám neve
Húzd-el-vond-el Gyurka.*

*Ebédem, vacsorám
Cifra Boricánál,
Kardom, pár pistolom
Talpas Pann' asszonnál.“*

(Istensegíts, Bukovina; Kodály Zoltán gyűjtése.)

E régi dalok versformája: a négy soros, 12 szótagos sorokból álló vers. Egyes — főképp vidámabb daloknál — gyakran 6 szótagossá feleződik a hosszú sor. Szépségükben olyan egyformák, hogy szinte arra gondolunk, vajjon nem egy ember, vagy emberöltő írta-e valamennyit? Természetesen, hogy nem! Hosszú évszázadokon át sok jó magyar ember kifejezési formája volt a 12-es verssor. Zrínyi Miklós, a katonaköltő, nagyapjáról szóló hőskölteményét, a *Zrínyiászt* és Arany János, a magyar férfi eszményképét festő *Toldit* ugyancsak 12-es verssorokban énekelte. A népdallá vált katonaballada, *Kádár István éneke*, szintén 12-esekben zeng ma is sok

erdélyi faluban. A szövegét itt-ott ponyvanyomtatványként vásárolják és elviszik haza olvasni is és énekelni is.

Ezek a régi katonanóták nem a gyalogosoknak valók! Inkább *lovasok énekelhették*, talán a lófőszékelyek, megeresztve lovuk kantárszárát, szívük vágyódását és torkuk harsány hangját s a zengő énekszót visszhangozták a zöld fenyves hegyek...

A múltban az elválásról, a sírva búcsúzásról szólt a legtöbb katonadal. Megértjük ezt, hiszen 8—10 évre vitték a legényt — és a császári seregben, idegen országban, Stájerországban, Galiciában szolgálta le az idejét. Mire hazatért, a legényéveit eltemette. Ha volt kedvese, az addigra biztosan máshoz ment feleségül, mert a falu nem tűr öreg leányt s a leány nem várhatott 8—10 évet.

A versekben mégis van valami nagyvonalú, magasztos hang. A szövegek végén felragyog egy-egy komoly, mélyértelmű sor:

„*Felkötöm a kardom apámért, anyámért*“

vagy pedig ez:

„*Aldozom életemet az ország javára.*“

Ez az öntudatos, hazafias hang páratlanul áll a magyar katonaköltészetben. Egy régebbi kor teremtette és élt vele, talán az a kétségekkel és vívódásokkal telt idő, amikor „két pogány közt egy hazáért“ ömlött a magyar katona vére.

II.

Az erdélyi fiatalság ajkán ma már igen ritkán csendülnek fel efféle, régi, igazán régi katonadalok. (Pedig van még elég! A Néprajzi Múzeumba a napokban érkezett igen szép anyag a visszatért Szolnok-Doboka vármegyéből!)

A mai katonás lélek mást kíván. Hangulatban és formában nem szegényebbet, csak érdekesen mást!

5. dal: „*Jól van dolga a mostani huszárnak,
Nem kell szénát kaszáljon a lovának,
Mert a széna porcióba van kötve, van kötve, de van kötve.
Gyere babám, fedd a lovam elébe!*

*Édesanyám, ki a huszár, ha én nem?
Ki nyergeli fel a lovat, ha én nem?
Felnyergelem aranyszőrű lovamat, lovamat, de lovamat,
Lerúgatom véle a csillagokat.*“

(Zentelke, Kolozs m.; Vikár Béla gyűjtése.)

A bukovinai Andrásfalván a világháború alatt magyar tüzerek harcoltak. Mint világháborús dalemléket, máig dalolják a következő dalt:

6. dal: „*Andrásfalva köröskörül füstbe van,
Ferenc Jóska rézágyúja benne van.
Szólnak az ágyúk, de ropognak a gépfegyverek,
Most meglátszik, mit ér egy magyar gyerek.*

*Magyar gyerek kőből van kifaragva,
Szembeszáll ő akármennyi orrosszal.
Akár élek, akár halok, de nem bánom,
Csak a régi szeretőmet sajnálom.*

(Andrásfalva, Bukovina; Balla Péter gyűjtése.)

Csik megye híres katonanótája következik, ezzel búcsúznak az újoncok a falutól:

7. dal: *„Októbernek, októbernek elsején,
Nem süt a nap Csikkarcfalva mezején,
Elbúcsúztam, mint a madár az ágtól,
Azután a csikkarcfalvi lányoktól.*

*Az Isten is katonának teremtett,
Az a jámbor pap is annak keresztelt.
Az is leszek, míg a világ világ lesz,
Míg az égen egy ragyogó csillag lesz!”*

(Csikkarcfalva, Csík m.; Bartók Béla gyűjtése.)

S a legfrissebb katonanótát a honvédek most hozták a visszatért Erdélyből:

8. dal: *„Sej, búza, búza, de szép tábla búza,
Kihajlott a kovásznai útra,
Fújja a szél, annak a tetejét,
Várom a babám szerelmes levelét.*

*Sej, elviszik a legényt katonának,
Acélfegyvert nyomnak a vállára,
Acélfegyver, rózsafa a nyele,
Sej, rá van írva Horthy Miklós neve.“*

A régi katonanóták hangja Tinódi és Zrínyi elbeszélő költészetéhez hasonlít, míg az új dalok Amadé—Arany—Petőfi toborzódalai könnyebb hangulatát tükrözik. A stílusváltás napjainkban már befejeződött.

Természetesen nemcsak Erdélyben, hanem az egész országban így van, hiszen Erdély katonanótaköltészetete kicsiben tükre az egész magyarságnak.

A régi stílusú katonadal visszaszorult a faluba s utoljára is az énekeskoldus szájára hull... s aztán csak a néprajzi gyűjtések őrzik és kottából tanulhatjuk újra.¹

Volly István

¹ A népművelési hanglemezsorozatban az 1., 2. dalt hanglemezen éneкли Székelyhidy Ferenc dr., a 4. dalt Medgyaszay Vilma. A 3., 5. 6. és 7. dal kottája megjelent a *Daloljatok, honvédek!* című gyűjteményben, az 1., 2. sz. a *Mi dalaink* (Kolozsvar, 1939. 3. kiadás) gyűjteményében, a 4. dal kottája Molnár—Kern *Dalokert-jében* és az újabb énektankönyvekben.